

УДК 343.3/7

О.В. ЛАРИНА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ГРАБЕЖУ

Ключеві слова: грабіж, суб'єктивна сторона, вина, мотив

Важливим значенням для кваліфікації злочинів є правильне визначення його суб'єктивних ознак, а саме – суб'єктивної сторони. Вирішенню питання з'ясування змісту таких суб'єктивних ознак як вина, мотив та мета вчинення грабежу у вітчизняній літературі приділено замало уваги. Це призводить до різного тлумачення суб'єктивних ознак грабежу, помилкам у кваліфікації злочинних дій та не сприяє ефективній протидії цьому злочинному явищу.

Наукові положення, що стосуються змісту суб'єктивної сторони злочину грабежу, у тому числі питання корисливості, відображені у працях таких відомих науковців радянського періоду: М.І. Бажанов, Я.М. Брайнин, А.А. Герцензон, П.С. Дагель, У.С. Джекебаев, А.Ф. Зелінський, Г.А. Злобін, М.Й. Коржанський, А.В. Наумов, Б.С. Никифоров, А.О. Пінаєв, О.І. Рарог, Б.В. Харазишвили та ін., а також сучасних провідних вітчизняних науковців: Д.П. Альошин, В.П. Ємельянов, А.П. Дячкин, О.О. Горішний, В.Г. Кундеус, Е.А. Лукашева, П.С. Матишевський та ін. Звідси, метою цієї статі є спроба, на основі існуючих наукових підходів у теорії кримінального права, визначити суб'єктивні ознаки грабежу, як злочину передбаченого ст.186 КК.

Для кваліфікації відкритого викрадення чужого майна як грабежу важливе значення має зміст суб'єктивної сторони цього злочину.

Суб'єктивна сторона має важливе значення при характеристиці будь-якого діяння, оскільки вона пов'язана і з об'єктом, і з об'єктивною стороною, які знаходять в ній своє відбиття, і злочинними наслідками «визначаються лише

такі результати дій людини, які були завдані винно» [1, с.20].

В теорії кримінального права до суб'єктивної сторони злочину, здебільше, належать: вина у формі умислу чи необережності, мотив, мета злочину, а також емоційний стан суб'єкта в момент вчинення злочину.

Основною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину є вина. На відміну від вини, мотив і мета становлять факультативні ознаки складу злочину. Згідно ст.23 КК України вина це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Основними ознаками, які характеризують сутність вини є – зміст вини, форма вини, сутність вини та ступінь вини. Категорія форми відбиває внутрішній зв'язок і спосіб організації елементів і процесів як між собою, так і з зовнішніми умовами [2, с.60]. Під формою вини розуміють установлене законом певне сполучення інтелектуальних і вольових ознак, які свідчать про ставлення винної особи до вчинюваного нею діяння (дії чи бездіяльності) та його наслідків [3, с.88–89].

Закон про кримінальну відповідальність визначає такі форми вини, як умисел (ст.24 КК України) і необережність (ст.25 КК України). Хоча чинний КК України в диспозиції не зазначає форму вини грабежу, грабіж є умисним злочином. Відповідно до ст.24 КК, умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим вважається умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

В теорії кримінального права грабіж характеризують як злочин, який може бути вчинено тільки з прямим умислом [4, с.103; 5, с.199; 6, с.173].

Як відомо, зміст прямого умислу утворюють два моменти – інтелектуальний і вольовий. Інтелектуальний момент містить в собі дві ознаки – усвідомлення суспільно небезпечного характеру чиненого діяння і передбачення суспільно небезпечних наслідків. Вольовий момент містить одну ознаку – бажання настання суспільно небезпечних наслідків, що передбачаються винною особою [7, с.146].

Усвідомлення суспільної небезпеки означає, що винний розуміє як фактичну сторону вчиненого діяння, так і його суспільне значення. При цьому усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння при грабежі означає усвідомлення особою й інших об'єктивних ознак: предмету та способу вчинення цього діяння – відкритого викрадення чужого майна.

Вчиняючи грабіж особа усвідомлює, що вона вчиняє вилучення чужого майна. Як зазначає В.Г. Кундеус, особливість усвідомлення особою ознак об'єктивної сторони злочинів стосовно викрадення, пов'язана з тим, що особа розуміє, що їх може бути вчинено тільки шляхом дії – заволодінням предметами матеріального світу шляхом їх вилучення проти або поза волею власника, потерпілої особи, держави та іншої особи [8, с.105].

Отже, прямий умисел при вчиненні грабежу виражається в тому, що :

1) винний усвідомлює суспільно небезпечний характер чиненого діяння. Що означає, що особа розуміє фактичну сторону вчиненого діяння – те що вона вчиняє відкрите вилучення чужого рухомого майна, шляхом фізичного вилучення у власника, потерпілої особи, держави та іншої особи проти їх волі. В цьому зв'язку, усвідомлення винним саме відкритого викрадення є однією із ключових ознак умислу;

2) винний усвідомлює неминучість настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди для власника, або іншого користувача.

3) винний бажає настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди для власника, або іншого користувача.

При вчиненні грабежу із застосуванням насильства або погрозою його застосування передбачається настання також шкідливих наслідків для здоров'я, тілесної недоторканості, свободи, честі й гідності тощо. В цьому зв'язку інтелектуальна ознака умислу при вчиненні грабежу буде виражатися ще і усвідомленні винною особою характеру застосованого до потерпілого насильства (що воно не є небезпечним для життя та здоров'я), або погрози такого насильства, а також настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності. Крім того інтелектуальна ознака, в цьому випадку, буде включати і усвідомлення винною особою того, що вона застосовує насильство лише з метою заволодіння чужим майном, а не з метою уникнення затримання, або покарання потерпілого за вчинення йому опору. Вольова ознака, буде виражатися, або в бажанні настанні наслідків, або необережності щодо їх настання.

Поряд з питаннями вини грабежу підлягає розгляду і характеристика емоційно-мотиваційної сфери цього злочину. Дослідження мотиваційно-емоційної сфери грабежу важливе не лише в контексті кримінально-правової характеристики цього злочину, але й з боку кваліфікації злочинних дії як грабежу.

Під мотивом злочину у кримінальному праві розуміють внутрішнє спонукання, руйнівну силу вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого; мотив дозволяє визначити, чому особа вчиняє злочин [9, с.10].

Як зазначав А.Ф. Зелінський, мотивація злочину – це весь внутрішній механізм його вчинення; причому «без мотивів не буває вчинків», тобто кожне діяння певним чином мотивовано [10, с.39]. При цьому М.Й. Коржанський писав, що значення мотиву для юридичної оцінки діяння настільки важливе, що поки він невідомий, ми не знаємо і не можемо сказати, що особа вчинила [11, с.207].

Мета злочину, в свою чергу, – це уявлення про бажаний результат, якого прагне досягнути особа, про суспільно небезпечний наслідок злочину, про ту шкоду, що усвідомлює винний, настане для охоронюваних кримінальним законом відносин і яка, проте, є для нього бажаною; мета відповідає на питання заради чого винний вчиняє суспільно небезпечне діяння [12, с.182–183].

Таким чином, як бачимо, незважаючи на те, що, мотив і мета діяння взаємопов'язані та взаємообумовлені, це різні ознаки вольового процесу діяльності особи.

Диспозиція ч.1 ст.186 КК не передбачає мотив та мету вчинення грабежу. В цьому зв'язку доцільною уявляється позиція В.Н. Кудрявцевим, про те, що склад злочину ширше тексту диспозиції [13, с.77]. А тому наявність ознак складу злочину може визначитися положеннями Загальної частини, або безпосередньо впливати із змісту самої кримінально-правової норми, або із змісту суміжних норм. Крім того, грабіж є умисним злочином, а будь-яка умисна поведінка особи є мотивованою та цілеспрямованою. Отже мотив та мета, як ознаки які обов'язково притаманні будь-якому умисному злочину, притаманні і грабежу. Це означає, що з'ясування змісту мотиву та мети злочину при грабежу потребує певних зусиль.

В кримінальному праві, більшість науковців, відносять грабіж до корисливих злочинів проти власності [6, с.170; 14, с.149; 15, с.447]. Але залишається не з'ясованим питання: який елемент суб'єктивної сторони складає корисливість у грабежі? В літературі грабіж (ст.186 КК), в цілому, вважають злочином, що вчиняється з корисливих мотивів [6, с.170]. Проте, в кримінальному праві корислива спрямованість розглядалася по-різному. Так, КК України 1960 року, в одних статтях (ст.ст.229-14; 259 КК) визначав корисливість мотивом, в інших – (ст.ст.115; 177; 178; 229-4 КК) метою. Пленум Верховного Суду СРСР в постановках визначав корисливість мотивом та метою [16, с.446]. В науковій літературі, також, висловлювалися різні погляди щодо змісту корисливої спрямованості [17, с.88; 18, с.37; 19, с.45].

На наш погляд, корисливість доцільно було б відносити саме до мотивів злочину.

По-перше, в кримінальному праві серед мотивів злочину, виділяють (низькі мотиви). До низьких мотивів відносять: користь, помсту, заздрість, хуліганські мотиви, підступництво, хитрість тощо [6, с.163]. Отже, корисливість у теорії кримінального права, здебільше, відноситься до мотиву злочину.

По-друге, в кримінально-правовій літературі корисливість визначається як прагнення одержати вигоду матеріального характеру [20, с.169] або прагнення до матеріального надбання [21, с.223; 22 с.177]. На думку А.Ф. Зелінського, корисливість пропонується визначати як прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу шляхом свідомо протиправного, забороненого кримінальним законом, заволодіння чужим майном чи майновими правами, що не належить винному, або шляхом незаконного звільнення від майнових обов'язків та скорочення витрат [23, с.156]. Отже, корисливість виступає спонуканням вчинення злочину, тобто мотивом злочину.

По-третє, сам законодавець відносить корисливість безпосередньо до мотиву злочину. В усіх статтях КК України, в диспозиціях яких згадана корисливість, вона характеризує мотив злочину. Ця ознака суб'єктивної сторони злочину прямо зазначена у: п.6 ч.2 ст.115; ч.2 ст.146; 148; ст.219; ст.232; ч.2 ст.317; ст.319; ч.2 ст.330; ст.357; ст.364; ч.2 ст.384; ст.423; ч.3 ст.431 КК словами «з корисливих мотивів», що говорить про те, що встановлення корисливості саме як мотиву злочину є обов'язковим у даних складах.

По-четверте, кримінологія, вивчаючи злочину діяльність, виділяє серед багатьох її видів корисливу злочинну діяльність. Основною ознакою загально-кримінальної корисливої злочинності називається корисливий мотив. Як зазначають А.Ф.Зелінський та М.Й. Коржанський – «Корислива злочинна діяльність відрізняється від інших тим, що вона підпорядкована корисливому мотиву» [24, с.42]. Тому, на нашу думку, було би невірним не

відносити корисливість до мотиву злочину, в протипагу науковим та статистичним дослідженням злочинності в кримінології.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки:

1) грабіж є умисним злочином, який може бути вчинено тільки з прямим умислом;

2) прямий умисел при вчиненні грабежу виражається в тому, що:

– винний усвідомлює, що вчиняє відкрите вилучення чужого майна;

– винний усвідомлює неминучість настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди;

– винний бажає настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди;

3) хоча диспозиція ст.186 КК «Грабіж» не зазначає мотив вчинення грабежу, наявність мотиву у грабежі безпосередньо впливає із змісту грабежу як умисного злочину;

4) корисливу спрямованість варто відносити до характеристики мотиву злочину;

5) мотив вчинення грабежу, як злочину передбаченого ст.186 КК – корисливий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н.Ф. Кузнецова. — М. : Юрид. лит., 1958. — 220 с.
2. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. — 358 с.
3. Ворошилин В. В. Субъективная сторона преступления : учебное пособие / В. В. Ворошилин, Г. А. Кригер. — М. : Изд-во МГУ, 1987. — 319 с.
4. Харченко В. Б. Уголовное право Украины. Особенная часть в вопросах и ответах : конспект лекций / В. Б. Харченко, Б. Ф. Перекрестов. — Киев : Атика, 2002. — 256 с.
5. Шульга А. М. Кримінальне право України: Основні питання та відповіді / А. М. Шульга, В. І. Павликівський. — Х. : ПП «Берека-Нова», 2007. — 304 с.
6. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / кол. авторів А. Б. Байлов, А. А. Васильєв, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова; наук. ред. серії О. М. Бандурка. — Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. — 572 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.—Х. : Юрінком Інтер – Право, 2002. — 416 с.
8. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кундеус Владислав Геннадійович. — Х., 2004. — 198 с.
9. Афян Э. Мотив и цели незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ / Эдуард Афян // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 9–12.
10. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А. Ф. Зелинский. — Харьков, 1986. — 183 с.
11. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина Загальна : курс лекцій / М. Й. Коржанський. — К, 1996. — 520 с.
12. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 2-е вид., перероб. і доп. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 480 с.
13. Кудрявцев В. Н. Теоретические основы квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. — М., 1966. — 214 с.
14. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — 608 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : від 05.04.2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Каннон, 2001. — 1104 с.
16. Кривоченко Л. Н. Преступления против социалистической собственности : методические указания по спецкурсу / Л. Н. Кривоченко, А. А. Пинаев. — Харьков, 1972.

17. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г. А. Кригер. – М. : Юрид. лит., 1974. – 336 с.
18. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П. С. Матышевский – К. : Юринком, 1996. – 240 с.
19. Емельянов В. П. Защита права собственности уголовным законодательством / В. П. Емельянов. – Харьков : Рубикон, 1996.
20. Уголовный кодекс Украины : научно-практ. коммент. / отв. ред.: В. И. Шаkun, С. С. Яценко. – 5-е изд., доп. – К. : А.С.К., 1999. – 1088 с.
21. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. – К. : Правові джерела, 2002. – 432 с.
22. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів / Коржанський М. Й. – К. : Юрінком Інтер, 1998.
23. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навчальний посібник / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубікон, 2000.
24. Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998.

Ларіна О. В. Щодо визначення суб'єктивної сторони грабежу / О. В. Ларіна // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 370–374 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12lovccg.pdf>

Розглянуті основні ознаки суб'єктивної сторони грабежу. З'ясовано зміст вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони злочину. Визначено мотив та мету, як суб'єктивної ознаки грабежу.

***

Ларіна О.В. Об определении субъективной стороны грабежа

Рассмотрены основные признаки субъективной стороны грабежа. Определено содержание вины как обязательного признака субъективной стороны преступления. Определен мотив и цель, как субъективный признак грабежа.

***

Larina O.V. About Determination of the Subjective Side of a Robbery

The main features of the subjective side of robbery. The content of guilt as a mandatory feature of the subjective side of the crime is fined. The motive and the purpose, as a subjective sign of a robbery are spotted.